

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОТРЕБИ У СХВАЛЕННІ НА ФОРМУВАННЯ КОНФОРМНОСТІ

Хоча теза про центральне місце потреб у структурі людської особистості давно вже стала загальноприйнятою, роль потреб нерідко відступає на задній план при переході до конкретного аналізу поведінки [4]. Приймаючи положення про те, що потреби є єдиним першоджерелом активності, ми визнаємо їх важливу роль у регуляції поведінки людини. Тому знання цих потреб має велике практичне і теоретичне значення в процесі виховання особистості.

Визнаючи потреби як основну причину людських учинків, сучасна психологічна наука разом з тим не має обґрунтованої і загальноприйнятої їх класифікації. Існують класифікації: за походженням (біогенні, психогенні і соціогенні); за суб'єктом (індивідуальні, групові, суспільні); за об'єктом (матеріальні і духовні) та ін. Однак такий поділ умовний, бо окремі потреби іноді поєднують ознаки різних [7]. А також різноманітні потреби (за походженням і за ступенем трансформації у зовні реалізовану поведінку) часто виступають у взаємозв'язку або проявляються, зливаючись в одну. Через велике різноманіття вторинних за своїм походженням або похідних потреб (а їх класифікацій нараховується більше сотні) ми вважаємо доцільним виділяти тільки вихідні потреби: біологічні (і продиктовані ними матеріальні), соціальні потреби та ідеальні (духовні, культурні) потреби пізнання у самому широкому сенсі.

Усі спонуки людини є соціально детермінованими, тому слід зазначити, що в даному випадку під соціальною потребою мається на увазі потреба належати до соціальної групи і займати в цій групі визначене місце, користуватись прихильністю та увагою оточуючих, бути об'єктом їх поваги та любові [4: 133]. До соціальних відносяться такі потреби як потреба у спілкуванні, потреба досягнення успіху, потреба афіліації, потреба альтруїзму, потреба влади, потреба у схваленні, потреба додержувати норм тощо.

Конкретний набір потреб, їх ієрархія, домінуюче положення одних спонук і допоміжна роль інших складають "ядро" особистості, найбільш суттєву її характеристику. Хоч кожній людині властиві всі групи потреб, хоч люди, які належать до однієї й тієї ж епохи, володіють схожою, історично обумовленою структурою потреб, їх індивідуальна композиція унікальна і в найбільшій мірі визначає неповторність особистості [4: 138]

Вивченням потреб особистості займалися такі зарубіжні психологи як А. Маслоу, Г. Олпорт, Г. Мюррей, Е. Фромм. У вітчизняній психології особливий вклад у дослідження цієї проблематики внесли П.В. Сімонов, А.В. Петровський, В.С.Магун, В.Н. Мясіщев, Ю.В. Шаров, Б.Ф. Ломов, Д.А. Леонтьєв, Л.И. Божович, А.Г. Ковальов, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та багато інших. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, спрямованих на вивчення потреб, та різноманіття аспектів і підходів у визначенні їхньої природи, деяке коло питань залишається недостатньо розробленим. Таким чином, недостатня вивченість проблеми соціальних потреб особистості та їх впливу на поведінку людини зумовила вибір теми даного дослідження.

Для нашого дослідження важливе значення має теоретичне положення про невторинність соціальних потреб перед біологічними. Адже і ті, й інші однаково важливі у процесі онтогенезу. І в залежності від конкретних обставин, у деяких випадках соціальні та ідеальні (духовні) потреби можуть поступатися біологічним і навпаки. "За певних умов переваги вищих потреб над біологічними створюється можливість жертви з боку людини цими останніми і самим життям заради тих з вищих потреб, ідеалів, які людина вважає головним сенсом життя. Задоволення біологічних потреб об'єктивно абсолютно необхідне людині для підтримки свого фізичного існування як живої істоти. Однак задоволення ряду специфічних функціональних потреб людини, що становлять основу ідеальних та соціальних потреб, на стільки ж абсолютно необхідне для формування людини як особистості" [2].

З огляду на значущу роль соціальних потреб в активації діяльності людини важливим є виявлення шляхів ефективного використання знань про актуальні та потенційні соціальні потреби особистості. Серед соціальних потреб ми хочемо виділити, як одну з основних, потребу у схваленні. У період новонародженості у сприйнятті дитини змішуються почуття схвалення і любові дорослих, які піклуються про неї. Бути любимим - значить бути схвалюваним, і навпаки. Більше того, те, що добре, і те, що схвалюється доволішніми, співпадає. До того ж для дитини схвалення дорослого – це критерій її власної значимості. Але поступово потреба в спілкуванні змушує дитину шукати емоційного контакту не тільки з дорослими, а й з ровесниками, з іншими дітьми. Та навіть тепер дитина зберігає потребу у схваленні і буде намагатися заслужити його, якщо не в усіх, то принаймні в друзів та референтних осіб [3]. Таким чином прагнення заслужити схвалення з боку навколишніх може послужити основою конформної поведінки. Конформна поведінка відіграє подвійну - як позитивну, так і негативну - роль у соціалізації особистості. З одного боку вона є запорукою додержання соціальних норм, сприяє виправленню помилкової думки або поведінки, якщо більш правильними виявляються думка, позиція більшості, а з іншого - спричиняє пасивне дотримання суспільної думки, безініціативність, схиляння перед більшістю.

Проте, звертаючи увагу на пов'язану з потребою у схваленні соціальну потребу додержувати норм, слід зазначити, що "без потреби додержувати норм, прийнятих у цьому суспільстві, існування соціальних систем виявилось б взагалі неможливим. Норми формуються в результаті складної взаємодії історичних, економічних, національних та інших факторів, вони отримують відображення в суспільній свідомості, закріплюються панівною ідеологією, мораллю та законодавством. Проте додержання цих норм базується на властивій членам суспільства соціальній потребі наслідувати поведінкові, етичні, естетичні і тому подібні еталони. Добре засвоєні норми стають звичкою, "другою натурою" і в певний момент перестають контролюватись свідомістю, переходячи у сферу підсвідомості" [4: 202] Таким чином, потреба додержуватись норм, як і потреба у схваленні виступає запорукою підтримання суспільних норм і є однією з найважливіших соціальних потреб.

Крім того, слід зазначити, що самі соціальні потреби регулюються нормами, запорукою додержання яких, як сказано вище, вони є. У сучасній науковій літературі, коли йдеться про регулювання соціальних потреб, далеко не завжди чітко визначається відмінність між нормативним регулюванням і детермінацією. Тим часом, і те, й інше має відмінності. Детермінація щодо потреб є причинною обумовленістю між реалізацією тих або інших можливостей їх формування та

реалізації. Нормативна регуляція ґрунтується на відображеній інформації про детермінанти. Будучи соціальним утворенням, нормативна регуляція ґрунтується на науковому або ілюзорному усвідомленні детермінантів і побудові на основі цього стереотипів поведінки, що фіксуються в нормах, правилах, звичаях, стандартах [6]. Тобто, будучи пов'язаними як прямим, так і зворотним зв'язком, норми і потреби взаємно обумовлюють існування одне одного. Потреби і можливості їх задоволення детермінують зміст норм, а норми можуть регулювати так чи інакше весь комплекс процедур, пов'язаних з рухом потреб. Втілюючи соціальні норми в діяльності, пов'язаній з вираженням інтересів і задоволенням потреб, людина отримує можливість перетворювати свою діяльність на зрозумілу для інших людей, вступати в співпрацю з ними і досягати таких результатів, які поодиноці недосяжні.

Проте, не всяка людська діяльність регламентована суспільством і в певний момент за певних обставин вищезазначені потреби у схваленні та слідуванні нормам можуть бути пересилені іншою актуальнішою потребою. Тобто потреби, які в даний життєвий момент менш важливі, займають, відповідно, більш низькі позиції. Перші місця в ієрархії актуальних соціальних потреб людини займають скоріше всього ті з них, які є найбільш значущими і які можуть бути, на думку даної людини, задоволені найкращим чином, з найбільшою вірогідністю і найменшими втратами. Знання про актуальні соціальні потреби різних вікових категорій дозволяють зорієнтувати особистість та озброїти її засобами задоволення саме тих потреб, які нагально цього потребують. Тому важливим у процесі виховання є розуміння ієрархії, динаміки і вікового розвитку потреб людини.

У педагогічному процесі суб'єкт, що виконує роль авторитетної особи, може активно і цілеспрямовано впливати на процеси формування ієрархії потреб особистості. Але ця потенційна можливість не реалізовується через поширеність методологічної помилки у регулюванні поведінки учнів, коли основний вплив авторитетної особи на особистість або групу направляється на їх зовнішню поведінку. Тобто процес виховання зводиться до передачі норм і правил та контролю за їх виконанням. Таке регулювання не є ефективним з огляду на перспективи і призводить до формального засвоєння норм та правил. Формальне ознайомлення з правилами, нормами та законами суспільного життя є очевидно недостатнім і може, як зазначалося вище, призводити до пристосуванства. Якщо ігноруються або придушуються потреби, то поведінка людини обмежується пристосуванням до існуючих норм. І навпаки, при включенні соціально схвалюваних норм у систему потреб самої особистості вона проявляє активне ставлення до них.

Виходячи з викладеного вище, ми вважаємо, що у виховному процесі повинні використовуватись знання про соціальні потреби особистості, про раціональні способи їх задоволення, а також про те, як сприяти формуванню в особистості вищих потреб. Для цілеспрямованого формування у людини бажаних соціальних потреб необхідна розробка щодо цього визначеної стратегії.

Виникнення у людини нових потреб і їх перетворення в реально діючі мотиви поведінки це складний процес. І. Р.Алтуніна з приводу формування у людини нових соціальних потреб зазначає, що генезис соціальних потреб може бути пов'язаний з розвитком у дітей когнітивних процесів. Усвідомлення появи нових соціальних потреб виникає у зв'язку зі зміною системи цінностей, при переході з одного віку в інший, і нічого спільного із задоволенням органічних потреб не має, оскільки ці потреби завжди залишаються одними і тими ж, незалежно від віку людини і, відповідно, не можуть визначати якісне різноманіття та індивідуальні відмінності в соціальних потребах [1, с.35]

Важливим є усвідомлення суб'єктом своїх потреб з метою регуляції пов'язаної з ними поведінки. На жаль, при появі певних нових соціальних потреб вони не завжди усвідомлюються суб'єктом. При цьому характерне виникнення у суб'єкта відчуття якогось нового для себе стану. Дитина відчуває дискомфорт, не розуміючи, чим він викликаний. Відчуття тривожності, відчуття неможливості задоволення в житті породжують нав'язливі пошуки бажань, що інтуїтивно відчуються. Оскільки ці нові актуальні потреби недостатньо відображені у свідомості людини, вона не може знайти і оптимальних способів їх задоволення. У цьому випадку пошук засобу задоволення потреби відбувається безсистемно, випадково, такими засобами постійно обираються перші ліпші засоби.

Отож з огляду на значущу роль потреб в активації діяльності людини важливим є виявлення шляхів ефективного використання знань про актуальні та потенційні соціальні потреби особистості. Зокрема, це стосується обумовленості соціально прийнятної поведінки існуючими потребами - потребою у схваленні та потребою дотримання норм. Ми припускаємо, що актуальна потреба особистості у схваленні відноситься до факторів, які інтенсивно впливають на схильність особистості до просоціальної поведінки. Що у свою чергу може сприяти формуванню тенденції до конформної поведінки, змушуючи людину сліпо слідувати загальноприйнятним стандартам, пасивно поступатися власною думкою на користь інших, піддаватися тиску групових норм.

Мета нашого дослідження - визначення характеру взаємозв'язку рівня потреби у схваленні та рівня конформності особистості.

Задачі дослідження:

- провести дослідження рівня потреби у схваленні; рівня конформності;
- провести кореляційний аналіз одержаних результатів;
- проаналізувати і виявити характер співвідношення рівня потреби у схваленні з рівнем конформності особистості.

Для вирішення задач дослідження нами були використані такі психодіагностичні методики:

- індивідуально-типологічний опитувальник ІТО Л.М. Собчик для виявлення схильності до конформної поведінки;
- опитувальник "Оцінка потреби у схваленні" Д.П. Крауна, Д.А. Марлоу в адаптації Ю.Л.Ханіна для виявлення рівня потреби у схваленні.

Дослідження проводилось серед студентів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. Досліджуваними були 60 студентів 3-го курсу віком від 18 до 20 років.

Опитувальник "Оцінка потреби у схваленні" Д.П.Крауна, Д.А. Марлоу в адаптації Ю.Л. Ханіна дозволяє оцінити непряму міру потреби людини у схваленні іншими людьми. Чим вище ця потреба, тим більше поведінка досліджуваного відповідає схвалюваному взірцю. Методика була використана для виявлення рівня соціальної потреби особистості у схваленні. Результати дослідження показали що 21,6% досліджуваних мають високий рівень потреби у схваленні; 61% - середній і 16,6% - низький рівень потреби у схваленні. Тобто ми можемо говорити що у даній вибірці більшості досліджуваних притаманний середній рівень потреби у схваленні.

У ході дослідження за методикою ІТО отримано такі результати: за шкалою "тривожність" 32 досліджувані мають

показники в межах норми, 21 – помірну і 7 – надмірну вираженість. По шкалі "сензитивність" 37 досліджуваних мають показники в межах норми, 14 – помірну і 9 - надмірну вираженість. Для виявлення схильності до конформної поведінки, при підрахунку результатів індивідуально-типологічного опитувальника ми звернулися до показників двох факторних шкал "сензитивність" і "тривожність". Тому що, відповідно до інтерпретації автора, на стику цих двох провідних тенденцій проявляється стиль міжособистісної поведінки, який базується на типологічних властивостях невпевненості в собі і надлишковій орієнтованості на загальноприйняті норми поведінки. Тому виходячи із сукупності показників за двома вказаними факторам, слід судити про вираженість такої соціально-психологічної характеристики як конформність. Отож за отриманими балами ми робили висновок щодо рівня конформності у даній вибірці досліджуваних. За результатами дослідження 31 % мають вираженість показників вище норми по обом шкалам, що свідчить про високий рівень конформності у даного числа досліджуваних.

Аналізуючи одержані результати по обом методикам слід відмітити, що у групі досліджуваних з високим рівнем потреби у схваленні усі досліджувані мають вираженість вище норми по показнику тривожності. З них - 84% помірну і 15% надмірну. Також більшість досліджуваних цієї групи мають вираженість вище норми по показнику сензитивності (30% помірну і 69% надмірну). Водночас, за результатами у групі досліджуваних з низьким рівнем потреби у схваленні 60% досліджуваних мають тривожності і 80% показники сензитивності в межах норми. Це свідчить про те, що досліджуваним, які мають високий рівень потреби у схваленні в більшій мірі властиві тривожність і сензитивність, ніж досліджуваним з середнім та низьким рівнем вираженості цієї потреби.

Для виявлення взаємозв'язку між рівнем потреби у схваленні та показниками тривожності і сензитивності (з огляду на які ми робили висновок про ступінь вираженості соціально психологічної характеристики конформності) проведено кореляційний аналіз (табл. 1).

Таблиця 1

Статистично достовірні взаємозв'язки між показниками тривожності та сензитивності особистості та рівнем потреби у схваленні

	Тривожність	Сензитивність	Рівень потреби у схваленні
Тривожність	1	,455**	,340**
		,000	,008
	60	60	60
Сензитивність	,455**	1	,714**
	,000		,000
	60	60	60
Рівень потреби у схваленні	,340**	,714**	1
	,008	,000	
	60	60	60
**Кореляція має достовірні значення на рівні 0.01			

Проведене кореляційне дослідження дозволило виявити, що рівень потреби у схваленні достовірно корелює з рівнем тривожності і сензитивності особистості. Аналізуючи одержані результати, можна відмітити більш високі значення за шкалою тривожності та сензитивності у досліджуваних з високим рівнем потреби у схваленні. Виходячи з наведених даних, ми припускаємо, що конформність особистості, яка діагностується за показниками двох вказаних шкал, тим вища, чим вищий рівень потреби особистості у схваленні.

Нашим дослідженням підтверджена гіпотеза про вплив соціальної потреби у схваленні на формування конформності як соціально психологічної характеристики особистості. Доведено, при порівнянні даних у вибірці досліджуваних з низьким та високим рівнем потреби у схваленні, що високий її рівень суттєво впливає на вираженість показників, які свідчать про схильність особистості до конформної поведінки.

Грунтуючись на вищесказаному, можна стверджувати, що сильна потреба у схваленні зумовлює пасивне дотримання суспільної думки, безініціативність, неможливість прийняття самостійного рішення. Тобто є передумовою формування конформної поведінки. Таким чином, підтверджено, що високий рівень потреби у схваленні сприяє формуванню тенденцій конформності у поведінці людини. А конформне слідування взірцям, встановленим нормам, блокує відхід від загальноприйнятих стандартів, що, в свою чергу, є перешкодою для розкриття людиною власного потенціалу. Отож, ми вважаємо, що сильна потреба людини у соціальному схваленні стримує ствердження її власної позиції.

З огляду на це, звернення до механізму засвоєння норм на основі потреби у схваленні та потреби додержувати норм, на наш погляд, є недостатнім. Тому поряд зі звичайною трансляцією суспільних норм повинен застосовуватися механізм впливу на формування або на актуалізацію соціально бажаних потреб, а також конкретне наочнінн засобам їх задоволення. У процесі виховання повинна враховуватись індивідуальна "унікальна композиція" потреб особистості, і на базі цього слід формувати способи задоволення таких потреб, які мають найбільшу цінність як для цієї конкретної особистості, так і для суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтунина И.Р. Структура и развитие мотивов социального поведения: учебное пособие / И.Р. Алтунина. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2006. – 112 с.
2. Асеев В.Г. Об истоках человеческой мотивации. / В.Г. Асеев // Проблемы формирования социогенных потребностей. Материалы I Всесоюзной конференции. – Тбилиси, 1974. – С. 8.

3. Меліхова І.О., Майданюк О.О. Формування конформності в педагогічній взаємодії / І.О. Меліхова, О.О. Майданюк // Наука і освіта. – 2008. – №3. – травень-червень. – С. 58.

4. *Симонов П.В.* Избранные труды: в 2т. / П.В. Симонов; [отв. ред. И.А. Шевелев]; Ин-т высшей нервной деятельности и нейрофизиологии. – М. : Наука, 2004. – Т. 1: Мозг: эмоции, потребности, поведение. – 2004. – 437 с.

5. *Симонов П.В.* Избранные труды: в 2т. / П.В. Симонов; [отв. Ред. И.А. Шевелев]; Ин-т высшей нервной деятельности и нейрофизиологии. – М. : Наука, 2004. – Т. 2: Природа поступка. – 2004. – 304 с.

6. Социология: Курс лекций. Ч.1. / Под ред. Е. М. Черняк. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 1996.

7. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

Подано до редакції 16.09.09

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена аналізу соціальних потреб людини; виявленню шляхів ефективного використання знань про актуальні та потенційні соціальні потреби особистості. Наводяться дані емпіричного дослідження взаємозв'язку між потребою особистості у схваленні та рівнем її конформності.

О.О. Майданюк

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОТРЕБНОСТИ В ОДОБРЕНИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ КОНФОРМНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу социальных потребностей человека; выявлению путей эффективного использования знаний об актуальных и потенциальных социальных потребностях личности. Приводятся данные эмпирического исследования взаимосвязи между потребностью личности в одобрении и уровнем ее конформности.

О.О. Майданюк

INFLUENCE OF SOCIAL NEED FOR APPROVAL ON FORMATION OF CONFORMITY

SUMMARY

The article analyzes social needs of a human; determines the ways of effective use of knowledge on actual and potential social needs of a person. The author demonstrates some data of empirical research and connection between personal need for approval and the level of his/her conformity.
